

<https://doi.org/10.5559/di.26.4.02>

KASNA DELINKVENCIJA KOD ADOLESCENATA: ULOGA ŽELJE ZA AUTONOMIJOM I DRUŽENJA S DEVIJANTNIM VRŠNJACIMA

Ivana VRSELJA
Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

UDK: 159.922.8:343
316.62-053.6
343.95-053.6

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 30. 1. 2017.

Podatci prikazani u ovom radu prikupljeni su u okviru istraživanja provedenog za potrebe izradbe autorične doktorske disertacije.

Delinkvencija koja se javlja tek u razdoblju adolescencije, tzv. kasna delinkvencija, dugo se zanemarivala u istraživanjima. Polazeći od postavki Moffittine teorije kasne delinkvencije (1993), cilj rada bio je provjeriti predviđaju li želja za autonomijom i druženje s devijantnim vršnjacima te njihova interakcija pripadnost skupini kasnih delinkvenata, i to zasebno na uzorku mladića i djevojaka. U radu su analizirani podaci prikupljeni na 425 učenika (303 mladića) iz osam srednjih škola na području Grada Zagreba u dobi između 15 i 17 godina. Sudionici u istraživanju procjenjivali su kolika je njihova želja za autonomijom te su ispunili i jedan upitnik druženja s devijantnim vršnjacima te upitnik samoiskaza rizičnoga i delinkventnoga ponašanja. Rezultati hijerarhijskih binarnih logističkih analiza pokazali su da izraženija želja za autonomijom i druženje s devijantnim vršnjacima značajno predviđaju pripadnost skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladih obaju spolova. Međutim, moderacijske su analize pokazale da interakcija ovih dviju varijabli nije značajna u predviđanju pripadnosti skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladića, a ni djevojaka. Dobiveni rezultati znače važan doprinos nedostatnim spoznajama u literaturi o rizičnim čimbenicima kasne delinkvencije.

Ključne riječi: kasna delinkvencija, želja za autonomijom, devijantni vršnjaci

Ivana Vrselja, Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242,
10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: ivana.vrselja@unicath.hr

UVOD

Službeni podatci, kao i podatci dobiveni na temelju samoiskaza, dosljedno pokazuju postojanje obrasca odnosa između dobi i kriminala, koji se tradicionalno u literaturi naziva krivulja dob-kriminal (Piquero i Moffitt, 2008). Ova krivulja upozorava na to da, u prosjeku, kriminalna aktivnost doseže vrhunac u razdoblju kasne adolescencije i srednjih dvadesetih godina, a počinje opadati u odrasloj dobi (Piquero i Moffitt, 2008). Objašnjenje ovog obrasca ponuđeno je u nekoliko razvojno-kriminoloških teorija, među kojima je i Moffittina teorija adolescentne delinkvencije (1993). Prema ovoj teoriji, vrhunac krivulje dob-kriminal "pada" u razdoblje adolescencije zato što se tada javlja sve veći broj mladih ljudi koji tek počinju s delinkventnim ponašanjem,¹ a koji će s njime prestati ulaskom u odraslo doba. Autorica navodi da ovi mladi pripadaju skupini kasnih adolescentnih delinkvenata, koji razvijaju takvo ponašanje kao normativni adaptacijski odgovor na razdoblje adolescencije (Moffitt i Caspi, 2001). Iako se u Moffittinoj teoriji ova vrsta delinkvenata naziva adolescentnima, u ovom će se radu rabiti naziv koji je uvriježen u literaturi, a to je kasna delinkvencija.

Moffittinu teoriju (1993, 1997, 2003, 2006) delinkvencije karakteriziraju tri ključne, međusobno povezane, postavke. Prva se odnosi na to da se u razdoblju adolescencije kod mladih ljudi javlja osjećaj frustracije zbog tzv. rascjepa u zrelosti između biološke i socijalne zrelosti, odnosno njihove želje za autonomijom i neovisnosti. Navedeni je osjećaj jedan od rizičnih čimbenika kasne delinkvencije. Pod ovim tzv. rascjepom u zrelosti Moffittova (1993, 1997, 2003, 2006) podrazumijeva neugodan osjećaj kod adolescenata, koji se javlja zato što se od njih traži da na neki način odgode određene socijalne aspekte života odrasle osobe, unatoč biološkoj zrelosti. Primjerice, oni još ne smiju glasati, piti alkohol i vjenčati se sve dok ne navrše za to zakonski propisanu dob; ostaju financijski i socijalno ovisni o svojim roditeljima i ne dopušta im se donošenje samostalnih odluka. Ipak, oni žele biti autonomni: žele uspostaviti intimnu vezu sa suprotnim spolom, steći materijalnu imovinu te samostalno donositi odluke. Delinkventno ponašanje tada se mladima počinje činiti kao jedan od načina na koji bi mogli doći do svoje autonomije i nezavisnosti. Naime, delinkventno ponašanje je nešto što roditelji sigurno ne odobravaju, pa se stoga čini da mladi koji se tako ponašaju samostalno donose svoje odluke i žive po vlastitim pravilima. Razdoblje u kojem se javlja ovaj neugodni osjećaj kod mladih jest vrijeme puberteta (Moffitt i Caspi, 2001), jer se tada javljaju tjelesne promjene koje signaliziraju mladima da imaju pravo na socijalni status odraslih (Bartusch, Lynam, Moffitt i Silva, 1997).

U malobrojnim pokušajima provjere valjanosti Moffittinih postavki o doprinosu rascjepa u zrelosti u objašnjenju delinkvencije (Piquero i Brezina, 2001; Chen, 2010; Haynie, 2003) upotrijebljene su razne konceptualizacije ovoga konstrukta, poput ranoga početka s pubertetom, procjene rane tjelesne zrelosti te želje za autonomijom. Slijedeći preporuke Piqueroa i Moffittove (2008), u ovom će se radu rascjep između biološke i socijalne zrelosti mjeriti time koliko je kod mladih ljudi izražena želja za autonomijom. Autonomija je ključna razvojna zadaća u razdoblju adolescencije, zato što je ona vezana za individuaciju i razvoj identiteta (Fleming, 2005a). Porast samostalnosti u ponašanju zasigurno je ključna komponenta toga da netko postane autonoman. Ponašajna se autonomija odnosi na sposobnost samostalnoga donošenja i izvršavanja odluka, pa je želja da se postigne ta vrsta autonomije, u kontekstu Moffittine teorije, jedan od ključnih čimbenika u razvoju kasne delinkvencije.

Druga postavka Moffittine (1993, 1997, 2003, 2006) teorije kasne delinkvencije naglašava važnost druženja s devijantnim vršnjacima u razvoju kasne delinkvencije, odnosno modelirajuću ulogu vršnjaka koji se ponašaju devijantno. Prema ovoj postavci, adolescentna je delinkvencija naučeno ponašanje koje nastaje kao rezultat promatranja vršnjaka koji se već ponašaju delinkventno (većinom onih koji se tako ponašaju još od djetinjstva, tzv. kontinuiranih) (Moffitt, Caspi, Harrington i Milne, 2002), a koje je lako promatrati i koji su naizgled stekli autonomiju i nezavisnost usprkos tome što su još uvijek tinejdžeri. Kada mladi uoče nagrade koje je antisocijalna aktivnost donijela njihovim delinkventnim vršnjacima (npr. novac ili druge materijalne stvari koje su ukrali), antisocijalno ponašanje postaje poželjno socijalno dobro te se promatra mogućim rješenjem frustracija nastalih zbog rascjepa u zrelosti. Navedena modelirajuća uloga devijantnih vršnjaka implicira da su mjere izloženosti takvim vršnjacima (npr. znanje o njihovu delinkventnom ponašanju ili vrijeme provedeno u blizini njih) bolji prediktori delinkvencije nego mjere kvalitete odnosa s njima (npr. zajednički stavovi ili privrženost delinkventnim vršnjacima) (Piquero i Moffitt, 2008).

Treća postavka teorije navodi da ključnu ulogu u razvoju kasne delinkvencije ima interakcija želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima. Moffittova (1993, 1997, 2003, 2006) navodi da postoje mladi koji u adolescenciji ne pokazuju delinkventno ponašanje te da su to većinom mladi koji žive u okolini u kojoj im je onemogućeno delinkventno izražavanje njihove želje za autonomijom, poput izoliranih ruralnih područja u kojima nemaju pristup vršnjacima koji se ponašaju delinkventno i čije ponašanje mogu promatrati. Prema tome, želja za autonomijom bit će najsnažnije povezana s de-

linkvencijom među mladima koji imaju posebice izraženu želju za autonomijom, i koji imaju pristup devijantnim vršnjacima s kojima će se družiti.

Spolne razlike u kasnoj delinkvenciji

Obrasci i trendovi u stopama delinkventnoga ponašanja dosljedno pokazuju da je delinkvencija spolno obojen fenomen (Steffensmeier i Allan, 1996). Naime, muškarci su općenito češće počinitelji delinkventnih djela nego žene; postotak kroničnih kriminalaca koji se počinju delinkventno ponašati rano u životu veći je među muškarcima nego među ženama, a većina delinkvencije kod žena adolescentnoga je tipa. Stoga je pažnja istraživača bila usmjerena na proučavanje odnosa spol – delinkvencija, razvijajući pri tome dvije glavne perspektive iz kojih su istraživanja dolazila: iz spolno specifične (npr. Daly, 1994) ili spolno neutralne perspektive (npr. Agnew, 1992; Gottfredson i Hirschi, 1990). Moffittina teorija kasne delinkvencije svrstava se u skupinu spolno neutralnih teorija delinkvencije, jer ona pretpostavlja da je, usprkos navedenim spolnim razlikama u činjenju delinkventnih djela, etiologija kasne delinkvencije jednaka za muškarce i žene (Moffitt, Caspi, Rutter i Silva, 2001). Po njezinu mišljenju (1993; Moffitt i sur., 2001), djevojke se, kao i mladići, počinju delinkventno ponašati nedugo nakon puberteta, pod dva uvjeta: 1) da su im dostupni modeli koji se ponašaju delinkventno i 2) da percipiraju posljedice delinkventnoga ponašanja kao nagrade. Prema tome, djevojkama će učenje delinkventnoga ponašanja biti otežano ako ih se isključi iz rodno segregiranih muških antisocijalnih grupa. S obzirom na to da se mladići znatno učestalije uključuju u delinkventno ponašanje, djevojke će u spolno miješanim školama vjerojatnije susresti delinkventne modele te biti potkrijepljene za svoje sudjelovanje u delinkventnim aktivnostima. Osim nemogućnosti pristupa antisocijalnim modelima, uključenost djevojaka u delinkventno ponašanje može oslabjeti percepcija ozbiljnog osobnog rizika. Naime, djevojke su tjelesno osjetljivije nego dječaci na rizik osobne viktimizacije (npr. neželjenu trudnoću ili ozljedu zadobivenu u nasilnoj vezi) ako se druže s muškima koji su kontinuirani delinkventi (Moffitt, 1993, 1997, 2003, 2006; Moffitt i sur., 2001). Usprkos tome, djevojke će se u adolescentnu delinkvenciju ipak uključiti u znatnom broju.

Pregled istraživanja

Iako je razvoj autonomije već duže od izvanrednog interesa istraživača i teoretičara koji se bave psihosocijalnim razvojem tijekom ranih adolescentskih godina, istraživanja želje za autonomijom u kontekstu delinkvencije vrlo su rijetka. Piquero i Brezina (2001) na reprezentativnom su uzorku mladića po-

kazali da izraženija želja za autonomijom predviđa tzv. "buntovničko" ponašanje (prepiranje s učiteljima, razljučivanje učitelja, kašnjenje na nastavu, svađanje sa suučenicima i sl.), dok je Chen (2010) pokazao da je želja za autonomijom povezana sa školskom delinkvencijom.

Druženje s devijantnim vršnjacima jedan je od najistraživanijih korelata delinkvencije te jedan od njezinih dosljednih rizičnih čimbenika (npr. Stoolmiller, 1994; Brendgen, Vitaro i Bukowski, 2000; Erickson, Crosnoe i Dornbusch, 2000). Međutim, ova se varijabla nije proučavala u istim modelima u kojima se nalazila i želja za autonomijom. Spomenuto istraživanje Piqueroa i Brezine (2001), u kojem se proučavao doprinos želje za autonomijom u objašnjenju buntovničkoga ponašanja, mjerilo je i koliko takvu ponašanja pridonosi autonomija u vršnjačkim aktivnostima. Ta varijabla, međutim, ne obuhvaća modelirajuću ulogu devijantnih vršnjaka, koju obuhvaća varijabla koja mjeri druženje s devijantnim vršnjacima.

Uz navedena istraživanja aditivnih doprinosa želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima, literaturi nedostaje i istraživanja koja se bave provjerom Moffittine interakcijske hipoteze u objašnjenju kasne delinkvencije. Piquero i Brezina (2001) dobili su potvrdu ove hipoteze u objašnjenju buntovničkoga ponašanja, ali s konstrukta koji se razlikuju od konstrukata koji će biti prikazani u ovom radu. Specifičnije, spomenuti su autori dobili postojanje značajne interakcije rane tjelesne zrelosti (pokazatelj rascjepa u zrelosti) i autonomije u vršnjačkim aktivnostima u objašnjenju buntovničkoga ponašanja. Za razliku od spomenutih autora, Barnes i Beaver (2010) nisu potvrdili Moffittinu interakcijsku hipotezu u objašnjenju delinkvencije. Ovi su autori primijenili izravnu mjeru rascjepa u zrelosti, koja potpuno odgovara Moffittinim postavkama o tom konstrukt. Rascjep u zrelosti u ovom se istraživanju tretirao kao razlika između biološke zrelosti (dobiveno samoiskazom sudionika na nekoliko pitanja) i socijalne zrelosti (dobiveno samoiskazom sudionika o tome koliko autonomije im njihovi roditelji omogućuju, odnosno koliko im roditelji dopuštaju da oni sami odlučuju kada će se vratiti kući, što će obući te gledati na TV-u). Rezultati su pokazali da, na uzorku mladića kao i na uzorku djevojaka, delinkventni vršnjaci nisu moderator odnosa između rascjepa u zrelosti i delinkventnoga ponašanja.

SVRHA ISTRAŽIVANJA I HIPOTEZE

Pregled literature pokazuje kako općenito nedostaje istraživanja koja proučavaju doprinos želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima u objašnjenju kasne delinkvencije, kao i doprinos interakcije ovih dviju varijabli. S obzirom na to, ovaj će rad znatno pridonijeti spoznajama u literaturi, jer

će se u njemu provjeravati istodobno i aditivni doprinosi ovih dviju ključnih varijabli iz Moffittine teorije kasne delinkvencije, kao i njihova interakcija. Uz to, poseban doprinos rada odnosi se na spoznaje koje će se dobiti analiziranjem svih podataka odvojeno na uzorku mladića i djevojaka, čime će se testirati postavka o Moffittinoj teoriji kao spolno neutralnoj teoriji delinkvencije.

Na temelju Moffittine teorije delinkvencije (1993, 1997, 2003, 2006), postavljaju se tri hipoteze rada:

H1: Želja za autonomijom značajno će predvidjeti pripadnost skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladića i djevojaka

H2: Druženje s devijantnim vršnjacima značajno će predvidjeti pripadnost skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladića i djevojaka

H3: Interakcija želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima značajno će predvidjeti pripadnost skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladića i djevojaka.

S obzirom na to da Moffittova ne iznosi jasno nikakve pretpostavke o uspješnosti doprinosa želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima u predviđanju pripadnosti skupini kasnih delinkvenata, kao i njihove interakcije, to se postavlja kao istraživački problem ovog rada.

METODA

Sudionici

Rad se temelji na podacima prikupljenim u jednom transverzalnom istraživanju rizičnih čimbenika rane i kasne delinkvencije, provedenom na 1178 mladih između 15 i 17 godina. Mladi koji su sudjelovali u istraživanju jesu učenici osam srednjih škola na području Grada Zagreba, od kojih su četiri škole gimnazijskog usmjerenja, a četiri strukovnog.

S obzirom na postavljene ciljeve rada, u njemu su prikazani podatci koji su prikupljeni na poduzorku mladih, a koji je izveden iz navedenoga glavnog uzorka. Ovaj se poduzorak sastojao samo od onih mladih iz glavnog uzorka koji su se mogli svrstati u jednu od dviju skupina: skupinu kasnih delinkvenata i skupinu nedelinkvenata (kriteriji svrstavanja u navedene dvije skupine podrobnije su objašnjeni u ulomku Instrumenti). Time je ovim poduzorkom obuhvaćeno ukupno 425 mladih između 15 i 17 godina ($SD = 0,80$). Od tih 425 mladih bilo je 303 mladića (198 kasnih delinkvenata i 105 nedelinkvenata) te 122 djevojke (80 kasnih delinkventica te 42 nedelinkventice).

Postupak

Istraživanje, iz kojeg su prikazani rezultati ovog rada, odobrilo je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa te Etičko povjerenstvo Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Podatci su prikupljeni između rujna 2011. godine i veljače 2012. godine.

Prije početka istraživanja roditelji potencijalnih sudionika informirani su o svrsi i postupcima u istraživanju te je od njih zatražen pristanak za sudjelovanje njihove djece u istraživanju na posebnom obrascu. Ako nisu željeli da njihovo dijete sudjeluje u istraživanju, roditelji su trebali potpisati obrazac i po djetetu ga vratiti u školu; ako su željeli da njihovo dijete sudjeluje u istraživanju, nisu trebali poduzimati nikakve mjere, odnosno nisu se trebali potpisivati na obrazac i vraćati ga u školu. Nakon prikupljanja roditeljskih obrazaca pristupilo se prikupljanju informiranih pristanaka na sudjelovanje u istraživanju sudionika. Sudionici su informirani o svrsi i postupcima u istraživanju te ih se uvjerilo u to da je istraživanje anonimno, dobrovoljno, da će se podatci prikazivati samo na grupnoj razini te da mogu odustati od sudjelovanja u istraživanju u bilo kojem trenutku njegova provođenja.

Sveukupno, 25 roditelja i sedam sudionika nije pristalo na sudjelovanje u istraživanju, dok je dvoje sudionika odustalo od sudjelovanja u istraživanju u tijeku njegova provođenja.

Istraživanje je provedeno grupno na cijelom razredu za vrijeme redovite nastave te je trajalo otprilike jedan školski sat.

Instrumenti

Podatci prikazani u ovom radu prikupljeni su u okviru istraživanja u kojem je primijenjen instrument sačinjen od većega broja mjera i pitanja. Kako bi odgovorili na probleme rada, uzeti su podatci koji su prikupljeni mjerom delinkvencije, zatim mjerom želje za autonomijom, druženja s devijantnim vršnjacima te nizom pitanja o obiteljskim okolnostima koja su služila kao kontrolne varijable u obradbama podataka.²

Kasna delinkvencija / nedelinkventno ponašanje. Kasna je delinkvencija u radu konceptualizirana u skladu s kriterijima za ovu vrstu delinkvencije, koji se dosljedno mogu pronaći u literaturi: kasni početak s delinkvencijom (nakon 13. godine), činjenje barem jednoga djela srednje težine te činjenje više od jednoga delinkventnog djela, čime se izbjegla mogućnost da ga se na temelju samo jednoga počinjenog djela kategorizira kao delinkventa. Pri tome je ovdje važno naglasiti da nisu praćena ponavljanja određenoga ponašanja nego samo broj (različitih) delinkventnih ponašanja.

Podatci o svim navedenim kriterijima prikupljeni su modificiranom verzijom upitnika Samoiskaz rizičnog i delin-

kventnog ponašanja mladih (SRDP; Ručević, Ajduković i Šinček, 2009; Ručević, 2010). Podatak o učestalosti počinjenih delinkventnih djela prikupljen je za 49 djela, od koliko se čestica upitnik sastoji. Sudionici su trebali označiti na skali od pet stupnjeva (0 – *nikad*, 1 – *jednom do četiri puta*, 2 – *pet do deset puta*, 3 – *jedanaest do dvadeset puta*, 4 – *dvadeset i jedan put ili više*) koliko su puta u svojem životu počinili svako od navedenih djela. Uz podatke o učestalosti djela, ovim se upitnikom mogao dobiti i podatak o težini počinjenih delinkventnih djela, jer on za svako djelo sadrži i ponder njegove težine (u ovoj se verziji upitnika ponderi težine kreću od 2 – (jer su djela s ponderom težine 1 (najmanje teška djela) izbačena u ovoj verziji upitnika jer su ona normativna za razdoblje adolescencije) – do 9 (najteže djelo). Dodatno, od sudionika se tražilo i da za svako djelo koje su počinili napišu i koliko su imali godina kada su ga prvi put počinili te koliko su imali godina kada su ga počinili zadnji put. Taj se podatak u originalu upitnika od sudionika ne traži, ali on nam omogućuje informaciju o dobi početka s delinkvencijom te informaciju o (dis)kontinuitetu u delinkventnom ponašanju.

Sudionici koji su zadovoljili navedena tri kriterija klasificirani su kao kasni delinkventi, a oni su u obradbama, potrebnim za odgovore na probleme rada, bili uspoređivani s nedelinkventima. U skupinu nedelinkvenata svrstani su oni sudionici koji nisu bili počinitelji ni jednoga delinkventnog djela, bez obzira na dob, ili su pak bili počinitelji jednog ili dva djela s ponderom 2 (koja se odnose na nepoželjna normativna ponašanja i na temelju kojih nije opravdano nekoga kategorizirati kao delinkventa). U upitniku su četiri takva djela, a to su: "Vozio skuter ili motor, iako nisi položio vozački ispit", "Crtao grafite bez službene dozvole (npr. vlasnika kuće, stana zgrade, vlasti za npr. školu, tramvajske stanice, vlakove ...)", "Opio se pivom ili vinom", "Preprodavao presnimljeni audiovizualni materijal (albume, filmove i slično)".

Želja za autonomijom mjerena je Skalom želje za autonomijom iz Upitnika ponašajne autonomije (Fleming, 2005a). Ova se Skala sastoji od 11 tvrdnji koje mjere želju predadolescenata i adolescenata da samostalno misle, djeluju i ponašaju se, a sudionici procjenjuju koliko se žele ponašati na način opisan u svakoj tvrdnji na skali od pet stupnjeva (1 – *uopće ne želim*, 5 – *potpuno želim*). Flemingova (2005a) navodi kako je tih 11 čestica odabrano od strane adolescenata te da one mogu biti organizirane u komponente koje odražavaju koncept autonomije onako kako ga adolescenti doživljavaju, odnosno u narcizam (ljubav prema vlastitu imidžu), odvajanje od roditelja (sposobnost da se postigne manja roditeljska kontrola) te samostalno djelovanje. Prema Flemingovoj (2005a), narcistička komponenta psihološkog razvoja adolescenata usko je

vezana uz izgled te je ona prisutna u svim česticama ove skale. Eksplicitno je izražena u prvoj i drugoj čestici ("Urediti svoju sobu kako ja želim"; "Odijevati se kako ja želim i odabrati frizuru kakvu ja želim"), a indirektno i u želji za formiranjem novih i izvanobiteljskih odnosa te distancom od obiteljske kontrole. Odvajanje od obitelji, barem tijekom nekoga prolaznog razdoblja, koje se rabi za istraživanje vanjskoga svijeta, vrlo je privlačan cilj adolescentima. Komponenta odvajanja je, prema autorici ove skale (2005a), izražena u pet čestica (od četvrte do osme) koje se odnose na različite načine na koje adolescent može izbivati izvan obiteljskoga doma (npr. "Ne provoditi praznike s obitelji"). Želja za emocionalnom autonomijom od obitelji jasno je izražena u čestici 9 ("Imati dečka / djevojku"). Samostalno djelovanje vidi se u česticama 10 i 11 ("Rješavati svoje probleme bez pomoći roditelja"; "Imati vlastito mišljenje o politici, religiji i obrazovanju") te one odražavaju potrebu za stjecanjem logike koja je temelj za nekoliko ponašanja autonomije.

Ukupan rezultat na skali formiran je kao aritmetička sredina jednostavnih linearne kombinacije rezultata postignutih na svim česticama. Viši rezultat na skali upućuje na izraženu želju za autonomijom, a teoretski rezultat na ovoj skali može varirati između 1 i 5. Pouzdanost skale tipa unutarnje konzistencije zadovoljavajuća je i iznosi $\alpha = 0,82$.

Druženje s devijantnim vršnjacima mjereno je Upitnikom druženja s devijantnim vršnjacima (Vrselja, 2013). Upitnik se sastoji od 23 čestice koje opisuju devijantna ponašanja u rasponu od normativnih nepoželjnih ponašanja do težih delinkventnih djela. Zadatak sudionika bio je zabilježiti koliko se njihovih prijatelja ponaša onako kako je opisano u svakoj pojedinoj čestici na skali od pet stupnjeva (1 – ni jedan, 2 – jedan, 3 – nekoliko njih, 4 – većina, 5 – svi). Primjer čestica: "Koliko je tvojih prijatelja bilo u školi pod utjecajem alkohola ili neke droge; ... ukralo novac ili stvari (npr. od roditelja, nešto u samoposluživanju, iz automata, bicikl, dijelove vozila, građevinski materijal i sl.)... Ukupan rezultat na upitniku formiran je kao aritmetička sredina jednostavne linearne kombinacije rezultata postignutih na svim njegovim česticama. Viši rezultat na upitniku označuje da osoba ima više devijantnih vršnjaka s kojima se druži, s tim da rezultati na upitniku teoretski mogu varirati između 1 i 5. Pouzdanost cijelog upitnika tipa unutarnje konzistencije zadovoljavajuća je ($\alpha = 0,92$).

Kontrolna varijabla u radu bila je nepovoljna obiteljska okolnost, konceptualizirana kao linearna kombinacija triju dihotomnih varijabli: (a) problema roditelja s alkoholom (0 – roditelji nemaju problema s alkoholom, 1 – jedan ili oba roditelja imaju problema s alkoholom), (b) kriminalnoga ponašanja roditelja (0 – roditelji bez kriminalne povijesti, 1 – jedan ili oba rodi-

telja s kriminalnom povijesti), (c) percipiranoga niskog socioekonomskog statusa (0 – *prosječan ili iznadprosječan socioekonomski status*; 1 – *ispodprosječan socioekonomski status*). Prema tome, ukupan rezultat na varijabli nepovoljne obiteljske okolnosti može varirati od 0 do 3, pri čemu više vrijednosti upućuju na nepovoljniju obiteljsku okolnost.

Statistička obradba podataka

U radu su najprije prikazani deskriptivni podatci i korelacije između proučavanih varijabli. U svrhu provjeravanja doprinosa želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima, nakon kontrole obiteljskih kontekstualnih čimbenika u objašnjenju kasne delinkvencije mladića i djevojaka provedene su dvije hijerarhijske binarne logističke regresijske analize s dihotomnim kriterijem *kasna delinkvencija* (0 – *nedelinkventi*, 1 – *kasni delinkventi*). Kako bi se provjerila hipoteza o interakciji želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima u objašnjenju kasne delinkvencije, provedena su dva postupka testiranja značajnosti te interakcije (jedan na uzorku mladića, a jedan na uzorku djevojaka) u MODPROBE makrou za SPSS (Hayes i Matthes, 2009). Ovaj makro koristi se neparametrijskim pristupom bootstrappinga za procjenjivanje interakcijskog učinka, koji generira intervale pouzdanosti utemeljene na percentilima. Nulta hipoteza o nepostojanju interakcijskog učinka provjerava se određivanjem nalazi li se nula unutar ovih intervala pouzdanosti; ako se ne nalazi, može se tvrditi da je interakcijski učinak različit od nule.

REZULTATI

Analiza deskriptivnih podataka i korelacija između upotrijebljenih varijabli

Kako se vidi iz Tablice 1, mladići i djevojke u našem uzorku u prosjeku dolaze iz obitelji koje karakteriziraju povoljne okolnosti ($M_{\text{mladići}} = 0,20$, $SD_{\text{mladići}} = 0,51$; $M_{\text{djevojke}} = 0,21$; $SD_{\text{djevojke}} = 0,50$). Na mjeri želje za autonomijom mladići i djevojke davali su odgovore koji upućuju na to da je kod njih ova želja iznadprosječno izražena ($M_{\text{mladići}} = 3,54$, $SD_{\text{mladići}} = 0,81$; $M_{\text{djevojke}} = 3,58$; $SD_{\text{djevojke}} = 0,62$), a rezultati na mjeri druženja s devijantnim vršnjacima pokazuju da mladići i djevojke u prosjeku imaju između ni jednoga i jednoga devijantnog prijatelja ($M_{\text{mladići}} = 1,77$, $SD_{\text{mladići}} = 0,60$; $M_{\text{djevojke}} = 1,70$; $SD_{\text{djevojke}} = 0,47$). Od 303 mladića u poduzorku, 198 ih je svrstano u skupinu kasnih delinkvenata, a 105 u skupinu nedelinkvenata; od 122 djevojke, 80 ih je svrstano u skupinu kasnih delinkventica, a 42 u skupinu nedelinkventica.

		N	M	SD	Raspon	
					Mogući	Stvarni
Nepovoljne obiteljske okolnosti	M	290	0,20	0,51	0-3	0-3
	Ž	117	0,21	0,50	0-3	0-2
Želja za autonomijom	M	286	3,54	0,81	1-5	1-5
	Ž	118	3,58	0,62	1-5	2,09-4,82
Druženje s dev. vršnjacima	M	254	1,77	0,60	1-5	0,30-3,61
	Ž	112	1,70	0,47	1-5	1-3,70
Kasna delinkvencija	M	303 (198 kasnih)	/	/	0-1	0-1
	Ž	122 (80 kasnih)	/	/	0-1	0-1

📌 TABLICA 1
Deskriptivni podatci za
mjerene varijable

📌 TABLICA 2
Korelacije između
mijenjenih varijabli

Dobivene korelacije između varijabli (Tablica 2) pokazuju da nepovoljne obiteljske okolnosti nisu povezane s ostalim mjenjenim varijablama, i to kod oba spola. Izraženija je želja za autonomijom i kod mladića i kod djevojaka povezana s izraženijim druženjem s devijantnim vršnjacima, kao i s kasnom delinkvencijom. Također, druženje s većim brojem devijantnih prijatelja povezano je s kasnom delinkvencijom u oba uzorka.

	1	2	3	4
1 Nepovoljne obiteljske okolnosti	-	0,08	0,09	0,10
2 Želja za autonomijom	0,02	-	0,26**	0,25**
3 Druženje s dev. vršnjacima	0,01	0,37**	-	0,47**
4 Kasna delinkvencija	-0,02	0,35**	0,35**	-

Napomena. Korelacije na uzorku mladića ($n = 235$) prikazane su iznad dijagonale, a korelacije na uzorku djevojaka ($n=103$) ispod dijagonale. * $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Rezultati hijerarhijskih binarnih logističkih analiza

Na temelju uvida u rezultate prikazane u Tablici 3 može se zaključiti kako nepovoljna obiteljska okolnost ne predviđa značajno pripadnost skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladića ($B = 0,51$; $p > 0,05$), kao i na uzorku djevojaka ($B = -0,08$; $p > 0,05$). Drugi korak analize pokazuje kako dodavanje želje za autonomijom varijabli nepovoljnih obiteljskih okolnosti doводи do znatnoga poboljšanja u predviđanju pripadnosti skupini kasnih delinkvenata (Nagelkerke_{mladići} = 0,08; Nagelkerke_{djevojke} = 0,16), u usporedbi s modelom kada je samo nepovoljna obiteljska okolnost predviđala pripadnost skupini kasnih delinkvenata (Nagelkerke_{mladići} = 0,00; Nagelkerke_{djevojke} = 0,01). Povećanje želje za autonomijom za jednu jedinicu povećava vjerojatnost da će mladići pripadati skupini kasnih delinkvenata za gotovo dva puta ($EXP(B) = 1,87$) te gotovo četiri puta ($EXP(B) = 3,76$) da će djevojke pripadati skupini kasnih delinkvenata. Dodavanje druženja s devijantnim vršnjacima u trećem koraku analize također je dovelo do

● **TABLICA 3**
Rezultati predviđanja
kasne delinkvencije
mladića i djevojaka
dobiveni binarnim
hijerarhijskim logi-
stičkim regresijskim
analizama

znatnoga poboljšanja u predviđanju pripadnosti skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladića ($Nagelkerke_{mladići} = 0,20$) i djevojaka ($Nagelkerke_{djevojke} = 0,10$), u usporedbi s modelom kada su u njemu bile nepovoljna obiteljska okolnost i želja za autonomijom. Iz Tablice 3 vidi se da povećanje rezultata na Upitniku druženja s devijantnim vršnjacima za jednu jedinicu povećava čak osam puta vjerojatnost da će osoba pripadati kasnim delinkventima na uzorku mladića ($EXP(B) = 8,37$) te pet puta na uzorku djevojaka ($EXP(B) = 5,32$). Na temelju svih uključenih prediktora u modelu je ispravno razvrstano ukupno 75,40% slučajeva na uzorku mladića te ukupno 71,9% slučajeva na uzorku djevojaka; pritom je ispravno razvrstano 58,1% nedelinkvenata i 82,2% kasnih delinkvenata na uzorku mladića te 42,9% nedelinkvenata i 86,8% kasnih delinkvenata na uzorku djevojaka.

	Prediktor	B	SE B	EXP (B)	λ^2/df	Nagelkerke
Mladići	1. korak				2,44/1	0,01
	nepovoljne obiteljske okolnosti	0,51	0,35	1,67		
	2. korak				13,74*/1	0,08
	nepovoljne obiteljske okolnosti	0,44	0,36	1,55		
	želja za autonomijom	0,62**	0,36	1,87		
	3. korak				50,11*/1	0,20
	nepovoljne obiteljske okolnosti	0,46	0,40	1,58		
	želja za autonomijom	0,42*	0,20	1,53		
	druženje s dev. vršnjacima	2,12**	0,36	8,37		
Djevojke	1. korak				0,04/1	0,00
	nepovoljne obiteljske okolnosti	-0,08	0,4	0,92		
	2. korak				12,82*/1	0,16
	nepovoljne obiteljske okolnosti	-0,13	0,42	0,88		
	želja za autonomijom	1,33**	0,4	3,76		
	3. korak				8,09*/3	0,10
	nepovoljne obiteljske okolnosti	-0,16	0,43	0,85		
	želja za autonomijom	0,97*	0,42	2,63		
	druženje s dev. vršnjacima	1,67*	0,64	5,32		

Napomena. Ukupan model za mladiće: $\chi^2 = 66,29$, $df = 3$, $p < 0,01$; Nagelkerke = 0,29; 75,40% točnih klasifikacija (58,1% nedelinkvenata te 82,2% kasnih delinkvenata). Ukupan model za djevojke: $\chi^2 = 20,97$, $df = 3$, $p < 0,01$; Nagelkerke = 0,26; 71,8% točnih klasifikacija (42,9% nedelinkvenata te 86,8% kasnih delinkvenata). * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Rezultati provjere interakcijske hipoteze

Na temelju uvida u rezultate prikazane u Tablici 4 može se zaključiti da interakcija želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima ne pridonosi značajno u objašnjenju kasne delinkvencije mladića i djevojaka, čime se odbacuje treća postavljena hipoteza rada.

Prediktori		B	SE(B)	z	p	LLCI	ULCI
Nepovoljne obiteljske okolnosti	M	0,45	0,4	1,12	0,26	-0,34	1,25
	Ž	0,16	0,43	-0,38	0,70	-1,01	0,68
Želja za autonomijom	M	0,24	0,65	0,38	0,71	-1,04	1,52
	Ž	1,35	1,70	0,79	0,43	-1,99	4,68
Druženje s dev. vršnjacima	M	1,73	1,35	1,28	0,2	-0,91	4,38
	Ž	2,52	3,76	0,67	0,5	-4,85	9,89
Želja za autonomijom x druženje s dev. vršnjacima	M	0,11	0,39	0,3	0,77	-0,65	0,88
	Ž	-0,24	1,05	-0,23	0,81	-2,30	1,81

● **TABLICA 4**

Rezultati provjere interakcijske uloge želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima u objašnjenju kasne delinkvencije mladića i djevojaka

Napomena. Intervali pouzdanosti (donji (LLCI) i gornji (ULCI)) za interakcijski učinak na oba uzorka obuhvaćaju nulu, što u korištenom makrou koji obrađuje podatke na temelju bootstrappinga znači da dobiveni interakcijski učinak želje za autonomijom nije značajan.

RASPRAVA

Kasni tip delinkvencije nije toliko intenzivno proučavan u literaturi kao neki drugi tipovi, poput onoga koji počinje u djetinjstvu i traje cijeli životni vijek. Razlog tomu može se pronaći u tome što kasni tip ne ostavlja dugoročnije i dalekosežne posljedice u životu pojedinca, ali i u postavci o normativnosti ovakva tipa delinkvencije u adolescenciji. Uz navedeno, neki su autori (npr. Moffitt, 1993) tvrdili i da mlade koji ulaze u ovu skupinu delinkvenata ne karakteriziraju poremećeni biosocijalni čimbenici, nego čak suprotno. Međutim, nalazi nekih istraživanja (npr. Wiesner, Capaldi i Kim, 2012; Šincek i Ajduković, 2012; Vrselja, 2013) pokazali su da tu vrstu delinkvenata karakteriziraju određeni obiteljski i vršnjački čimbenici koji su znatno nepovoljniji od onih u skupini nedelinkvenata. Takvi i slični nalazi upućuju na to da kasna delinkvencija nije toliko benigna kao što se to često u literaturi zna navoditi te da ona svakako zaslužuje veću pažnju istraživača nego što ju je dosad imala. Stoga se u ovom radu proučavao doprinos nekih rizičnih čimbenika u objašnjenju kasne delinkvencije, oslanjajući se na hipoteze postavljene u okviru Moffittine teorije kasne delinkvencije, trenutačno jedne od popularnijih suvremenih teorija razvoja delinkvencije.

U skladu s postavljenom hipotezom rada, dobiveni rezultati pokazali su da izraženija želja za autonomijom značajno predviđa pripadnost skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladića i na uzorku djevojaka. Navedeni su rezultati i u skladu s rezultatima nekih prijašnjih istraživanja (npr. Piquero i Brezina, 2001; Chen, 2010) koja su proučavala doprinos želje za autonomijom u objašnjenju delinkventnoga pona-

šanja. Uz značajnost želje za autonomijom u predviđanju pripadnosti skupini kasnih delinkvenata, dobiveni rezultati pokazali su i određene spolne razlike u uspješnosti želje za autonomijom u predviđanju pripadnosti skupini kasnih delinkvenata. Naime, pokazalo se da povećanje izraženosti želje za autonomijom za samo jednu jedinicu više povećava vjerojatnost pripadanja skupini kasnih delinkvenata kod djevojaka nego kod mladića. Istraživanja su pokazala da se želja za autonomijom javlja ranije kod djevojaka nego kod mladića (Moffitt, 1993), ali i da mladići postižu osjećaj autonomije ranije nego djevojke (negdje oko 16. godine) (Fleming, 2005b), vrlo vjerojatno zato što manje slušaju roditeljske savjete oko većine pitanja. Isto tako, pokazalo se da djevojke češće nego mladići izvještavaju o postizanju autonomije oko pitanja koja se odnose na samostalni odabir odjeće i frizure te samostalnog rješavanja problema bez pomoći roditelja, dok mladići češće nego djevojke izvještavaju o postizanju autonomije u eksploratornim aktivnostima koje se odvijaju izvan obiteljskoga konteksta, poput izlazaka vikendom, odlazaka od kuće bez informiranja roditelja o tome, posjedovanja vlastita novca za trošenje bez nadzora i slično (Fleming, 2005b). Razmatrajući sadržaj čestica koje tvore skalu želje za autonomijom u ovom istraživanju, može se zaključiti kako dobiveni rezultati ne iznenađuju. Skala većinom sadrži čestice koje se odnose na pitanja u kojima djevojke rjeđe postižu autonomiju nego mladići, zbog čega je moguće da djevojke s izraženijom željom za autonomijom imaju veću potrebu za iskazivanjem delinkventnog ponašanja nego mladići kako bi pokazali svoju slobodu od roditeljske kontrole i prikazali se socijalno zrelima.

Kao i u slučaju želje za autonomijom, i druženje s devijantnim vršnjacima se, sukladno postavljenoj hipotezi rada, pokazalo značajnim rizičnim čimbenikom kasne delinkvencije, i to kod oba spola. Ovaj se nalaz dosljedno pokazuje u literaturi (npr. Brendgen i sur., 2000; Erickson i sur., 2000), upućujući na zaključak kako je druženje s devijantnim vršnjacima jedan od najsnažnijih prediktora delinkventnoga ponašanja. Neki ga autori (npr. Elliot, Huizinga i Menard, 1989) čak smatraju i najvažnijim kauzalnim čimbenikom u razvoju delinkvencije. Osim značajnosti druženja s devijantnim vršnjacima u predviđanju pripadnosti kasnih delinkvenata, rezultati su pokazali i da povećanje druženja s devijantnim vršnjacima za samo jednu jedinicu više povećava vjerojatnost pripadanja skupini kasnih delinkvenata kod mladića nego kod djevojaka. Ovaj rezultat ne iznenađuje te je u skladu s podacima u literaturi (npr. Johnson, 1979; Smith i Paternoster, 1987). Istraživanja (npr. Mears, Ploeger i Warr, 1998) upućuju na postojanje mogućnosti kako druženje s devijantnim vršnjacima

različito djeluje na muškarce i na žene. Tako su, primjerice, Mears i sur. (1998) pokazali da su muškarci u njihovu uzorku bili izloženiji delinkventnim prijateljima od žena. Međutim, ta izloženost vršnjacima nije objasnila razliku u samoiskazanoj delinkvenciji muškaraca i žena, odnosno nalaz da su se muškarci češće ponašali delinkventno od žena. Njihova je analiza pokazala da su – i među muškarcima i među ženama – snažne moralne inhibicije djelovale kao barijera vršnjačkom utjecaju. Međutim, samo kod žena pokazalo se da su one bile imune na utjecaj devijantnih vršnjaka kada su imale izrazito snažne moralne inhibicije, što se nije pokazalo kod muškaraca. Ovaj je nalaz na neki način pružio robustan test teorije socijalnog učenja, sugerirajući da je moralni sadržaj evaluativnih kognicija manje prijemljiv na utjecaj druženja s devijantnim vršnjacima na uzorku žena nego na uzorku muškaraca. Dakle, žene si same nameću veće moralne barijere nego muškarci, što možda može objasniti zašto i kako druženje s devijantnim vršnjacima ima različit doprinos na uzorku muškaraca i žena.

Treća postavljena hipoteza ovog rada odnosila se na to da će interakcija želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima značajno predvidjeti pripadnost skupini kasnih delinkvenata na uzorku mladića i djevojaka, i to tako da će postojati veća vjerojatnost da će osoba pripadati skupini kasnih delinkvenata ako ona ima izraženiju želju za autonomijom i veći broj devijantnih vršnjaka s kojima se druži. Suprotno postavljenoj hipotezi, dobiveni rezultati pokazali su nepostojanje značajnosti pretpostavljene interakcije u predviđanju pripadnosti skupini kasnih delinkvenata na oba spola. Kako je već ranije u tekstu navedeno, u literaturi su općenito malobrojna istraživanja koja provjeravaju ovu Moffittinu interakcijsku hipotezu u predviđanju kasne delinkvencije. Na temelju postojećih (Piquero i Brezina, 2001; Barnes i Beaver, 2010) ne mogu se donijeti općeniti zaključci o valjanosti pretpostavljene interakcijske hipoteze, jer su oni karakterizirani nedosljednošću u svojim nalazima. Ova nedosljednost ne iznenađuje, osobito ako se u obzir uzme činjenica da je u svakom od tih istraživanja uzeta različita mjera rascjepa u zrelosti. Dodatno tome, primjetno je kako navedena istraživanja možda nisu potpuno "uhvatila" srž rascjepa u zrelosti uz pomoć mjera koje su u njima primijenjene. Iako se u literaturi navodi kako je mjera želje za autonomijom dobra mjera rascjepa u zrelosti (npr. Piquero i Moffitt, 2008), preporučljivo je da se u budućim istraživanjima rabe ipak izravnije mjere razlike između biološke i socijalne zrelosti.

Provedeno istraživanje, usprkos njegovim brojnim prednostima, ima i neka ograničenja. Naime, valja prije svega na-

glasiti kako je ono korelacijskoga tipa, zbog čega se ne može govoriti o uzročno-posljedičnim vezama među mjerenim varijablama. U kontekstu korelacijskoga tipa istraživanja valja kao ograničenje istraživanja navesti i mogućnost pogrešnoga svrstavanja sudionika u skupine. Naime, pokazalo se (npr. Henry, Moffitt, Caspi, Langley i Silva, 1994) kako sudionici nisu odveć točni u izvještavanju učestalosti svojega prošlog delinkventnog ponašanja, kao ni u izvještavanju kada se ono točno dogodilo. Također, kada se podatci o delinkventnom ponašanju prikupljaju retrospektivno, jedan dio mladih delinkventna ponašanja zaniječe sudjelovanje u takvu ponašnju zbog svoje zabrinutosti oko socijalne stigme povezane s takvim ponašanjem (Henry i sur., 1994; Kazemian i Farrington, 2005). Prema tome, moguće je da su sudionici u ovom istraživanju koji su svrstani u skupinu kasnih delinkvenata zapravo neka druga skupina delinkvenata te je također moguće da su i neki iz skupine nedelinkvenata zapravo delinkventi.

Izvjestan rizik mogućnosti pogrešne klasifikacije sudionika vezan je i uz primijenjene kriterije svrstavanja sudionika u pojedine skupine. U tom kontekstu svrstavanje sudionika u pojedine skupine uvijek je u određenoj mjeri subjektivno, iako su primijenjeni kriteriji svrstavanja određeni na temelju teorijskih postavki. Subjektivnost nalazimo u tome što svaki istraživač određuje koje će kriterije rabiti u svrstavanju, odnosno što ne postoji određeni konsenzus koje kriterije i koliko njih rabiti za svrstavanje sudionika. U tom pogledu neki istraživači (npr. Piquero i Chung, 2001; Simons, Wu, Conger i Lorenz, 1994) uzimaju dob od 14 godina kao dobnu granicu između ranih i kasnih delinkvenata, dok neki drugi (npr. Moffitt, Lynam i Silva, 1994) imaju stroži kriterij od 13 godina. Isto tako, brojni istraživači (npr. Piquero i White, 2003; Brennan, Hall, Bor, Najman i Williams, 2003) rabe maksimalno dva do tri kriterija za svrstavanje sudionika. U ovom pogledu prednost ovog istraživanja nalazi se u primjeni strožega dobnog kriterija za svrstavanje sudionika u skupinu kasnih delinkvenata (13 i više godina), kao i u primjeni svih kriterija koji su pronađeni u literaturi za svrstavanje sudionika u skupinu kasnih delinkvenata (kasna dob početka s delinkvencijom, težina delinkvencije i učestalost delinkvencije).

Gledajući sveukupno dobivene rezultate, može se zaključiti kako su oni još jednom upozorili na važnost druženja s devijantnim vršnjacima u objašnjenju kasne delinkvencije, ali i na važnost varijable koja je dosad još neistražena na ovom području – želje za autonomijom. Međutim, rezultati nisu potvrdili hipotezu o važnosti doprinosa interakcije želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima u objaš-

njenju kasne delinkvencije. Sve navedene hipoteze ovog rada bile su spolno neutralne, odnosno bile su postavljene tako da se odnose na oba spola. Rezultati su pokazali značajne spolne sličnosti u dobivenim podacima. Odnosno, pokazalo se da je aditivni doprinos želje za autonomijom i druženja s devijantnim vršnjacima značajan na uzorku obaju spolova, dok navedena interakcijska hipoteza nije potvrđena na uzorku mladića kao ni na uzorku djevojaka. Navedene spolne sličnosti u rezultatima mogu na prvi pogled upućivati na zaključak kako dobiveni rezultati idu u prilog spolno neutralnim teorijama delinkvencije, kakva je i Moffittina teorija. Međutim, ako se pogledaju relativne razlike u veličini aditivnih doprinosa želje za autonomijom i devijantnih vršnjaka u objašnjenju kasne delinkvencije, možda se ipak neki "zaključak u sredini" čini prikladnijim. Ovaj je zaključak u skladu s pristupom nekih istraživača (npr. Broidy i Agnew, 1997; Heimer i De Coster, 1999) koji ostavlja mogućnost da su generalni procesi prijestupništva slični i za muškarce i žene, ali da način na koji su ključni čimbenici doživljeni kod oba spola varira na kvalitativno različite načine. Međutim, kako bismo pouzdano mogli donijeti zaključke o statusu Moffittine teorije u vidu njezinih postavki vezanih uz spolnu neutralnost u razvoju kasne delinkvencije, kao i ostalih njezinih hipoteza navedenih u ovom radu, moraju se osigurati uvjeti koji omogućuju uzročno-posljedično zaključivanje. Ovim istraživanjem, zbog njegove korelacijske prirode i svih ograničenja koje takva istraživanja sa sobom nose, ne mogu se donijeti konačni zaključci o valjanosti ove teorije. Stoga je svakako preporučljivo da buduća slična istraživanja ove tematike budu provedena longitudinalno kroz duže razdoblje, i to na različitim uzorcima delinkvenata obaju spolova.

Naposljetku, još jednom valja naglasiti kako ovo istraživanje, usprkos nedostatcima, ima i brojne prednosti i doprinose. Doprinosi nisu samo teorijske prirode nego mogu imati i nekih praktičnih implikacija, poput usmjeravanja na želju za autonomijom i druženje s devijantnim vršnjacima kao čimbenika na koje se može djelovati u prevenciji kasne delinkvencije kod mladih.

BILJEŠKE

¹ Termin *delinkventno ponašanje* odnosi se na činjenje kaznenih djela kod djece i maloljetnika. Iako na ovom području istraživanja postoje mnogi termini, zbog opće prihvaćenosti i razumljivosti termina "delinkvencija" u ovom će se radu rabiti taj termin.

² Ni jedan instrument koji je upotrijebljen za prikupljanje podataka prikazanih u ovom radu ne ulazi u kategoriju posebno zaštićenih psihodijagnostičkih instrumenata.

LITERATURA

- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47–88. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- Barnes, J. C. i Beaver, K. M. (2010). An empirical examination of adolescence-limited offending: A direct test of Moffitt's maturity gap thesis. *Journal of Criminal Justice*, 38(6), 1176–1185. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.09.006>
- Bartusch, D. R., Lynam, D. R., Moffitt, T. E. i Silva, P. A. (1997). Is age important? Testing a general versus a developmental theory of anti-social behavior. *Criminology*, 35(1), 13–48. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1997.tb00869.x>
- Brendgen, M., Vitaro, F. i Bukowski, W. M. (2000). Deviant friends and early adolescents' emotional and behavioral adjustment. *Journal of Research on Adolescence*, 10(2), 173–189. https://doi.org/10.1207/SJRA1002_3
- Brennan, P. A., Hall, J., Bor, W., Najman, J. M. i Williams, G. (2003). Integrating biological and social processes in relation to early-onset persistent aggression in boys and girls. *Developmental Psychology*, 39(2), 309–323. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.2.309>
- Broidy, L. i Agnew, R. (1997). Gender and crime: A general strain theory perspective. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34(3), 275–306. <https://doi.org/10.1177/0022427897034003001>
- Chen, X. (2010). Desire for autonomy and adolescent delinquency: A latent growth curve analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 37(9), 989–1004. <https://doi.org/10.1177/0093854810367481>
- Daly, K. (1994). *Gender, crime, and punishment*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Elliott, D. S., Huizinga, D. i Menard, S. (1989). *Multiple problem youth: Delinquency, substance use, and mental health problems*. New York: Springer-Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-1-4613-9637-6>
- Erickson, K. G., Crosnoe, R. i Dornbusch, S. M. (2000). A social process model of adolescent deviance: Combining social control and differential association perspectives. *Journal of Youth and Adolescence*, 29(4), 395–425. <https://doi.org/10.1023/A:1005163724952>
- Fleming, M. (2005a). Adolescent autonomy: Desire, achievement and disobeying parents between early and late adolescence. *Australian Journal of Education and Developmental Psychology*, 5, 1–16. Dostupno na <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ815561.pdf>
- Fleming, M. (2005b). Gender in adolescent autonomy: Distinction in boys and girls accelerates at 16 years of age. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 3(2), 33–52. Dostupno na http://investigacion-psicopedagogica.org/revista/articulos/6/english/Art_6_54.pdf
- Gottfredson, M. i Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Hayes, A. F. i Matthes, J. (2009). Computational procedures for probing interactions in OLS and logistic regression: SPSS and SAS implementations. *Behavior Research Methods*, 41(3), 924–936. <https://doi.org/10.3758/BRM.41.3.924>

Haynie, D. L. (2003). Contexts of risk? Explaining the link between girls' pubertal development and their delinquency involvement. *Social Forces*, 82(1), 355–397. <https://doi.org/10.1353/sof.2003.0093>

Heimer, K. i De Coster, S. (1999). The gendering of violent delinquency. *Criminology*, 37(2), 277–318. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1999.tb00487.x>

Henry, B., Moffitt, T. E., Caspi, A., Langley, J. i Silva, P. A. (1994). On the "remembrance of things past": A longitudinal evaluation of the retrospective method. *Psychological Assessment*, 6(2), 92–101. <https://doi.org/10.1037//1040-3590.6.2.92>

Johnson, R. (1979). *Juvenile delinquency and its origins*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Kazemian, L. i Farrington, D. P. (2005). Comparing the validity of prospective, retrospective, and social onset for different categories. *Journal of Quantitative Criminology*, 21(2), 127–147. <https://doi.org/10.1007/s10940-005-2489-0>

Mears, D. P., Ploeger, M. i Warr, M. (1998). Explaining the gender gap in delinquency: Peer group influence and moral evaluations of behavior. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 35(3), 251–266. <https://doi.org/10.1177/0022427898035003001>

Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701. <https://doi.org/10.1037//0033-295X.100.4.674>

Moffitt, T. E. (1997). Adolescence-limited and life-course persistent offending: A complementary pair of developmental theories. U T. Thornberry (Ur.), *Developmental theories of crime and delinquency, advances in criminological theory* (str. 11–54). Newark, NJ: Transaction Publishers.

Moffitt, T. E. (2003). Pathways in the life course to crime. U F. T. Cullen i R. Agnew (Ur.), *Criminological theory: Past to present* (str. 450–469). Los Angeles: Roxbury Publishing Company.

Moffitt, T. E. (2006). Life-course-persistent versus adolescence-limited antisocial behavior. U D. Cicchetti i D. J. Cohen (Ur.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder and adaptation* (str. 570–598). New Jersey: John Wiley and Sons, Inc.

Moffitt, T. E. i Caspi, A. (2001). Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. *Development and Psychopathology*, 13(2), 355–375. <https://doi.org/10.1017/S0954579401002097>

Moffitt, T. E., Caspi, A., Harrington, H. i Milne, B. J. (2002). Males on the life-course-persistent and adolescence-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years. *Development and Psychopathology*, 14(1), 179–207. <https://doi.org/10.1017/S0954579402001104>

Moffitt, T. E., Lynam, D. R. i Silva, P. A. (1994). Neuropsychological tests predicting persistent male delinquency. *Criminology*, 32(2), 277–300. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1994.tb01155.x>

Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M. i Silva, P. (2001). *Sex differences in antisocial behaviour: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin longitudinal study*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490057>

Piquero, A. R. i Brezina, T. (2001). Testing Moffitt's account of adolescence-limited delinquency. *Criminology*, 39(2), 353–370. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2001.tb00926.x>

Piquero, A. R. i Chung, H. L. (2001). On the relationships between gender, early onset, and the seriousness of offending. *Journal of Criminal Justice*, 29(3), 189–206. [https://doi.org/10.1016/S0047-2352\(01\)00084-8](https://doi.org/10.1016/S0047-2352(01)00084-8)

Piquero, A. R. i Moffitt, T. E. (2008). Explaining the facts of crime: How the developmental taxonomy replies to Farrington's invitation. U D. P. Farrington (Ur.), *Integrated developmental & life course theories of offending* (str. 51–72). New Brunswick: Transaction Publishers.

Piquero, A. R. i White, N. A. (2003). On the relationship between cognitive abilities and life-course persistent offending among a sample of African Americans: A longitudinal test of Moffitt's hypothesis. *Journal of Criminal Justice*, 31(5), 399–409. [https://doi.org/10.1016/S0047-2352\(03\)00046-1](https://doi.org/10.1016/S0047-2352(03)00046-1)

Ručević, S. (2010). *Odnos viktimizacije, antisocijalnoga ponašanja i psihopatskih osobina kod mladića i djevojaka*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

Ručević, S., Ajduković, M. i Šincek, D. (2009). Razvoj Upitnika samoiskaza rizičnog i delikventnog ponašanja mladih. *Kriminologija i socijalna integracija*, 17(1), 1–11. Dostupno na <http://hrcaak.srce.hr/40729>

Simons, R. L., Wu, C., Conger, R. D. i Lorenz, F. O. (1994). Two routes to delinquency: Differences between early and late starters in the impact of parenting and deviant peers. *Criminology*, 32(2), 247–276. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1994.tb01154.x>

Smith, D. A. i Paternoster, R. (1987). The gender gap in theories of deviance: Issues and evidence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 24(2), 140–172. <https://doi.org/10.1177/0022427887024002004>

Steffensmeier, D. i Allan, E. (1996). Gender and crime: Toward a gendered theory of female offending. *Annual Review of Sociology*, 22(1), 459–487. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.22.1.459>

Steinberg, L. (1999). *Adolescence* (5th Ed.). Boston: McGraw-Hill.

Stoolmiller, M. (1994). Antisocial behavior, delinquent peer association, and unsupervised wandering for boys: Growth and change from childhood to early adolescence. *Multivariate Behavioral Research*, 29(3), 263–288. https://doi.org/10.1207/s15327906mbr2903_4

Šincek, D. i Ajduković, M. (2012). Razlike među mladićima s ranim i kasnim javljanjem društveno neprihvatljivog ponašanja. *Društvena istraživanja*, 21(2), 421–441. <https://doi.org/10.5559/di.21.2.07>

Vrselja, I. (2013). *Provjera teorija delinkvencije s ranim i kasnim početkom*. (Neobjavljena doktorska disertacija). Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.

Wiesner, M., Capaldi, D. M. i Kim, H. K. (2012). General versus specific predictors of male arrest trajectories: A test of the Moffitt and Patterson theories. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(2), 217–228. <https://doi.org/10.1007/s10964-011-9683-1>

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 26 (2017), BR. 4,
STR. 477-497

VRSELJA, I.:
KASNA DELINKVENCIJA...

Late Delinquency in Adolescents: The Role of Desire for Autonomy and Deviant Peers Association

Ivana VRSELJA
Catholic University of Croatia, Zagreb

For a long time, delinquency that appears in the adolescent period, so-called late delinquency, has been neglected in research. Based on Moffitt's late delinquency theory (1993), the goal of this paper was to explore whether desire for autonomy and deviant peers association, and their interaction, are significant predictors of a late delinquents group, separate for boys and girls. Analyzed data were gathered on 425 students (303 boys) from eight high schools located in the City of Zagreb, aged between 15 and 17. Participants rated their desire for autonomy, and they filled out a questionnaire which measures their association with deviant peers, as well as self-reported risk and delinquent behaviors questionnaire. The results of hierarchical binary logistic analysis showed that the increased desire for autonomy and deviant peers association are significant predictors of a late delinquents group on both samples. However, moderation analyses showed that the interaction of these two variables is not significant in predicting a late delinquents group in the sample of boys, nor in the sample of girls. The results represent a significant contribution to the existing knowledge gap on the risk factors of late delinquency.

Keywords: late delinquency, desire for autonomy, deviant peers

Međunarodna licenca / International License:
[Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)